

“BEGINT DE PEN DIE KRAST OPEENS TE ZINGEN”

ofwel: hoezo, zelfontplooiing?

In de tijd dat paus Johannes Paulus II overleed en duizenden op het Sint Pietersplein “santo subito” (meteen heilig) scandeerden, voegde ik zomaar in en riep vanuit mijn stoel “santo subito!”. Maar even – sorry Heilige vader! – dacht ik daarbij aan mijn kat, een Heilige Birmaan, die ook net was ontslapen... Ik gaf de kat een tien voor zijn kat-zijn.

Is er zoiets als een tien voor mens-zijn? De Samaritaan in Jezus’ vertelling scoort hoog. En je zou zeggen dat de passerende priester en de leviet met een forse onvoldoende naar huis moeten. In dit in mijn ogen een van de mooiste monumenten van vertelkunst kan men onze eigen hedendaagse verhoudingen op zijn kop zien staan. Want wat is toch het verschil tussen die twee zeer geïntegreerde functionarissen, de priester en de leviet aan de ene kant en de Samaritaan van wie de meerderheid vond dat hij geen echte jood is, aan de andere kant? Men kan dit monument dat dit verhaal van Lucas is elke keer via een andere zij-ingang benaderen en steeds opnieuw toont het een nieuwe laag. Zoals dit verschil in maatschappelijk aanzien tussen deze drie figuren: aan de ene kant de priester en de leviet, het neusje van de zalm van de toenmalige gevestigde orde en daar tegenover een allochtoon.

Het is het verschil – om het te zeggen in een beeld – tussen de pen die krast – de priester en de leviet - en de pen die opeens begint te zingen: de allochtoon. Ik ontleen het beeld van de pen aan het werk van de dichter-schilder Lucebert. Ik nodig u uit even mee te gaan op dit omweggetje van deze verbeelding teneinde de verbeelding die deze vertelling van Lucas is, te verstaan. (We keren zo weer terug in Lucas.) “Begint de pen die krast opeens te zingen”: het is de waarneming door de dichter Jan Elburg van het kunstenaarschap van Lucebert.* Elburg die net als Lucebert tot de beweging van de “Vijftigers” behoorde, moet de dichter-schilder op de vingers hebben gekeken. Zij waren bevriend. Je ziet de kunstenaar bezig te tekenen met zijn kroontjespen en plotseling is het, zegt Elburg, “alsof de tekenpen in de vaart van het scheppingsproces uit de bocht vliegt: lijnen worden letters, letters een ontboezeming”.

De pen die uit de bocht vliegt, van krassen overgaat in zingen: het is, als we weer terugkeren in Lucas, precies wat er gebeurt in de vertelling. Het is als een uit de bocht vliegen wat de Samaritaan doet, een “slip of the pen”, een krassen dat opeens zingen wordt! En hier zitten we meteen in de kern van Jezus’ spreken. Want zonder de toewending tot de naaste lijken we op een krassende pen. De toewending tot de wereld is niet iets dat er bij komt, nee, alleen in die toewending naar buiten onstáán we, wórdén wij pas echt wie we zijn. De maatschappelijk hoog geïntegreerde priester en leviet lijken krassende pennen. Want zij blijven onder de maat van hun mens-zijn. Zij vliegen nooit uit de bocht. Zij verliezen zichzelf niet. Hun weg is een rechte weg. Alleen de Samaritaan onderbreekt zijn rechte weg van Jeruzalem naar Jericho. Hij buigt af als hij een stem uit de sloot hoort. Zoals de kunstenaar op het moment van het scheppen zichzelf verliest, zo verliest de Samaritaan zichzelf. Hij zal vandaag niet op tijd thuis zijn. “Het spijt me, schat, ik ben wat later vandaag; ...leg ik je later uit!” “...Santo subito!”

Hebben we hier niet een criterium voor mens-zijn? Als we Jezus een ogenblik moderne woorden in de mond leggen, dan zouden wij kunnen zeggen dat

zelfontplooiing er niet is zonder zelfverlies. Zelfontplooiing: het woord scoort hoog sinds de jaren zestig. God zij geprezen dat ons dat gegeven werd: de mogelijkheid om je eigen unieke, individuele weg te mogen gaan, te mogen groeien, thuis te komen in jezelf. Ik wantrouw iedereen die Narcissus het recht ontzegt zichzelf te zien in het water en te zeggen: “Ik? Ik!” In deze oude Griekse vertelling zit de mens Narcissus aan de waterkant en ontwaart hij in de eerste spiegel die het water was zichzelf. Het verhaal is kostbaar tót dat moment dat Narcissus verdrinkt in zijn eigen beeld. De zelfkennis wordt dan eenzaamheid. “Geen mens is zo eenzaam als hij die alleen zichzelf bemint”(Abraham Ibn Esra). Dat evenwicht, hier aan de waterkant: hoe vinden we dat? Hoe kan de moderne mens zichzelf zijn, echt helemaal zichzelf zijn en als het ware echt zijn handtekening zetten, zónder zich te verliezen in zichzelf? En wat is dat, je handtekening zetten: ik, deze unieke persoon? Bestaat er zoiets als jezelf worden zonder inbraak van buiten, zonder de onverwachte plons in het water die je zelfbeeld in kringetjes doet vergaan?

Kijkend naar de vele duizenden op het Sint Pietersplein bij het afscheid van een overleden paus, of bij het afscheid van André Hazes, bekwam mij steeds het gevoel dat het individu zijn handtekening wil zetten in de geschiedenis. “Pappa was er bij, zoon, Pappa was er bij!” Alsof we in de massa moeten figureren en gezicht willen krijgen in een ogenblik van zichtbaarheid. Maar de pen trekt alleen maar strepen. Letters blijven uit, woorden raken zoek...: ze halen het steeds niet, de woorden, laat staan dat de pen gaat zingen... In de Chassidische vertelling die we lezen zegt een man dat hij nog te weinig boete heeft gedaan. En boete klinkt hier als een formalisme: als je dit, als je dat nalaat, als je boete doet, vervolmaak je jezelf. Het zou de priester en de leviet passen, deze vorm van zelfontlediging. Maar de oude vertelling zegt dat we daar van af moeten, van deze wettische beschouwing van het leven. En zij suggereert dat de enige manier om jezelf te louteren erin bestaat dat jezelf vergeet. Want de loutering kan zomaar van buiten af op je pad komen. Het is een vorm van meedoen als het vereist is. De wereld om je heen kan je verplichten je “ik” te snoeien, als was het een boom. En zonder dit snoeien draagt de boom van het ik geen vruchten!

“Participatie”, zei oud minister-president Ruud Lubbers dezer dagen in de krant (De Pers 2-11-07). Participatie moeten we verkiezen boven integratie, zei hij, wijzend op de verkramping in ons land. Een schot in de roos. Luister Geert! Luister Rita! “Integratie is: doe maar net als wij, dan is het goed. Participatie is niet worden als een ander, maar meedoen.” Participatie, dat is het wat deze allochtoon in de vertelling precies doet. Wat hij doet is in de filosofie van Jezus zo ongeveer de uiterste grens van de participatie. Veel van ons handelen valt binnen dit gebied, zoveel alledaagse dingen die we doen die onze zelfontplooiing en ons ik ondervragen, in de loutering brengen, van de verhouding van de moeder tot het kind tot waar dan ook waar in ons leven een ander in ons blikveld komt. Zomaar, onverhoeds. Beroerd werd hij er van, deze Samaritaan. Zelfverlies is niet mooi. Maar hij verstaat de kunst, hij alleen, om – zoals dat ook wel over het werk van Lucebert is gezegd – “uit afstotelijke lelijkheid, uit een afschuwwekkend scenario van buitensporige gebeurtenissen, uit de uitbeelding van marteling en dood, schoonheid te doen groeien”.** Zelfontplooiing bestaat in zelfverlies. Het zingen komt uit het krassen, de schoonheid uit de lelijkheid...

En in deze overgang van het krassen van de pen naar het zingen, precies daar waar de mens uit zichzelf treedt en zich toewendt tot de wereld en de vraag die van buiten

komt beantwoordt, precies daar voltrekt zich in de woorden van Martin Buber de overgang van individu naar enkeling. Zelfontplooiing is, onder het gezichtspunt van de Schrift, enkeling worden, is opstaan aan de waterkant en zeggen: genoeg gezien, aan de slag nu! De priester en de leviet krijgen vast een borstbeeld ooit, ergens bij de tempel, of een koninklijke onderscheiding, maar alleen deze maatschappelijk onbetekenende man zet écht zijn handtekening in de geschiedenis. Uit Jeruzalem was hij gekomen, Jeruzalem, de stad van veiligheid waarin je thuis wilt komen. Participatie is uit de veiligheid afdalen, uit de veiligheid van de gedachten, uit de veiligheid van het gekoesterde zelfbeeld, zoals dit verhaal van Lucas begint: “Iemand daalde af uit Jeruzalem...”. En pas zó is het een thuiskomen, opstijgen een keer, opnieuw naar Jeruzalem, de stad die je eerst moet verlaten, voor je haar cadeau krijgt...

* Jan G. Elburg, *Begint de pen die krast opeens te zingen*, in Lucebert, Schilderdichter, Amsterdam 1991, 52-79

** Jens Christian Jenssen, *Nadenken over Lucebert*, in idem, 80-96

Gelezen: Matheus 7,15-21 en Lucas 10,30B-34

Chassidische vertelling:

“Toen Rabbi Chajim van Zans het huwelijk van zijn zoon met de dochter van Rabbi Elieser had ingezegend, trad hij de dag na de bruiloft de woning van de vader van de bruid binnen en zei: “Schoonvader van mijn zoon, je bent mij zeer na gekomen en ik wil je zeggen wat mijn hart kwelt. Zie, mijn hoofd- en baardharen zijn wit geworden en nog heb ik geen boete gedaan!” “Och, schoonvader van mijn dochter”, antwoordde hem Rabbi Elieser, “je denkt slechts aan jezelf. Vergeet jezelf en gedenk de wereld!”

Pieter van Hoof 11 nov. 2007

